

Στη Σοφία Φερτάκη και τη Χάρι Λυρώνη

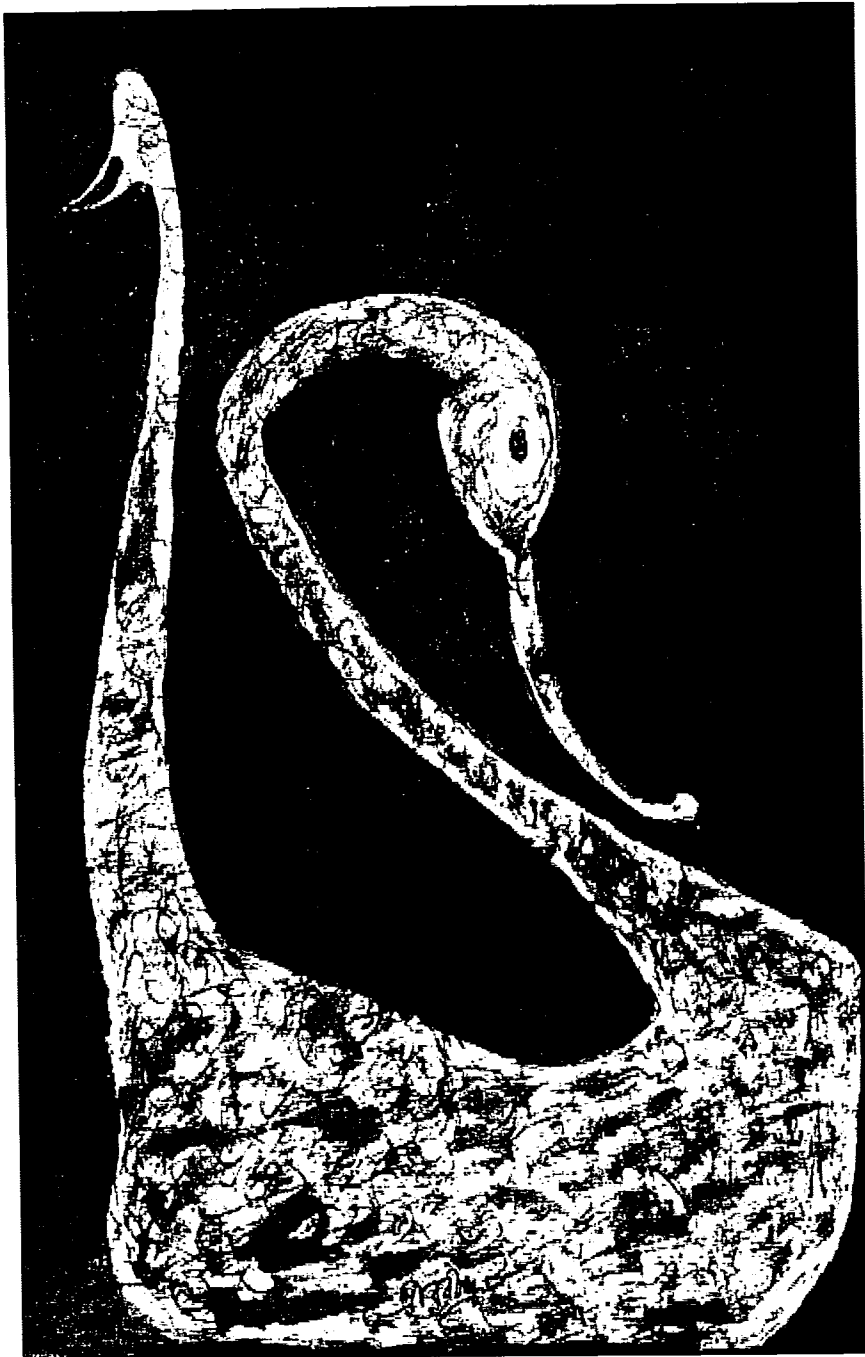
ΡΑΒΙΝΤΡΑΝΑΘ ΤΑΓΚΟΡ
90 χρόνια από την επίσκεψή του στην Ελλάδα

Έκδοση, εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Θ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ ΜΑ., Ph.D.

ΕΛΛΗΝΟ-ΙΝΔΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΑΘΗΝΑ 2016

ΤΑΓΚΟΡ & ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Δύο Ποιητές – Ένα Όραμα

του Ανδρέα Α. Κατώνη*

Συνεξετάζω δύο γνωστούς άνδρες του πνεύματος. Ποιητές, συγγραφείς, στοχαστές και οι δύο αλλά και κάτι περισσότερο ο καθένας. Στάθηκαν, για παράδειγμα, επικεφαλής πνευματικών κινημάτων με στόχο την παγκόσμια συνεννόηση. Μπορούμε να συγκρίνουμε και τη ζωή τους (Ταγκόρ: 1861-1941, Σικελιανός: 1884-1951). Βλέπουμε δύο βιοποριστικούς αλλά και αποστολικούς δρόμους που έτρεχαν παράλληλα. Αναμφισβήτητα, ο Ταγκόρ, η χώρα του οποίου είναι πολύ μεγάλη, είναι γνωστότερος. Ο Ινδός ποιητής, που έκανε ταξίδια, επισκέφθηκε επίσης και την Ελλάδα το 1926 ενώ ο Σικελιανός, αν και ταξίδευε συχνά και αυτός, συνδέεται περισσότερο με την πατρίδα του, και έγινε οικουμενικός μέσω αυτής. Η γεωγραφική έκταση της χώρας του παραμένει μικρή. Αν είναι γνωστή, αυτό οφείλεται πρωτίστως στην ιστορία της.

Όταν ο Ταγκόρ επισκέφθηκε την Ελλάδα, τα *Λυρικά Αφιερώματα ή Γιταντζαλί* (όπως είχε αποδοθεί τότε) είχαν ήδη μεταφραστεί στα ελληνικά από τον «στοχαστικό μεταφραστή», όπως αποκαλέστηκε, Κώστα Τρικογλίδη. Η συλλογή περιέχει 103 ποιήματα, που σημαίνει ότι πρέπει να βασίζεται στην αγγλική έκδοση την οποία επιμελήθηκε ο Ταγκόρ ο ίδιος. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, όπως ο αγγλικός, έτσι και ο ελληνικός τίτλος *Λυρικά Αφιερώματα* δύσκολα μόνο προσεγγίζει τις λατρευτικές συνδηλώσεις του *ap-jali*, τη συγκινησιακή πλευρά της σημασίας της λέξης που έδωσε τον πρωτότυπο τίτλο, και στη μετάφραση τον υπότιτλο *Γιταντζαλί*. Οστόσο, καθαρά αντιλαμβάνεται κανείς τη θρησκευτική ευλάβεια

* Ο Ανδρέας Κατώνης είναι καθηγητής Γλωσσολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και ιδρυτικό μέλος της ΕΛ.ΙΝ.Ε.Π.Α.

σε όλα τα κείμενα της συλλογής. Ο Τρικογλίδης γράφει με μεγάλο σεβασμό για το έργο και τοποθετεί τη μορφή του ποιητή μεταξύ του Χριστού και του Πλάτωνος. Προσθέτει ότι ο Ταγκόρ, μια «μοναδική προσωπικότης, από εκείνες πού καρτερούν αιώνες νά φανούν, είχε ύψωθεί σιωπηλά, άναμεταξύ μας: τά κουρασμένα πνεύματα τής Δύσης έστράφηκαν ζωογονημένα προς τή νέα αυτή κι άκένωτη πηγή, πού έφερνε μιά μυστηριώδη ύγείαν σάν τά ίαματικά βότανα τών σκοτεινών Βραχμάνων, ύγείαν ύφασμένη μέ όλα τά νήματα τ' άδιόρατα πού μās κινούν, μās έμπνέουν και μās παθαίνουν».

Ένα από τα κυριότερα θέματα που απασχολούσαν τον Έλληνα στοχαστή ήταν η δημιουργική επαναφορά της παλιάς πατρίδας του: η αναβίωση ορισμένων όψεων του ένδοξου παρελθόντος, με άξονα τις τέχνες και το θέατρο, μια έμπνευση που ερχόταν από τους Δελφούς, από την περιοχή αλλά και από την ιστορία του τόπου. Δεν ήταν μόνος στην προσπάθειά του ο Σικελιανός: η πρώτη του γυναίκα, η Αμερικανίδα Εύα Πάλμερ τον βοηθούσε ποικιλοτρόπως. Σε ένα σύντομο αφιέρωμα δεν είναι δυνατόν να αναπτυχθούν λεπτομερώς οι απόψεις είτε του Ινδού είτε του Έλληνα ποιητή, ας σημειωθεί όμως ότι και ο τελευταίος τοποθετείται σήμερα ανάμεσα στις πιο σεβαστές προσωπικότητες του πνεύματος. Ο Βίκτωρ Ιβάνοβιτς τον συνεξετάζει μάλιστα, μέσα από ένα «νεοελληνικό τρίπτυχο», μαζί με τους Καβάφη και Σεφέρη.

Η σύγκριση μεταξύ του Ινδού και του Έλληνα δικαιολογείται για αρκετούς λόγους. Το κυριότερο είναι ίσως η καθολικότητα της σκέψης τους και του προγράμματος που πρότειναν, αλλά και τα ταξίδια τους, ακόμη και σε περίπτωση που ο Σικελιανός περιοριζόταν με τις επισκέψεις του στις δυτικές χώρες. Και οι δύο είχαν καλή καταγωγή: ο Ταγκόρ ερχόταν από οικογένεια Βραχμάνων με όλα τα πνευματικά και υλικά προσόντα που εννοούσε κάτι τέτοιο ενώ ο πατέρας του Σικελιανού υπήρξε καθηγητής με δικό του σχολείο ξένων γλωσσών, κάτι που για την εποχή εκείνη εξασφάλιζε προνομιούχο θέση. Ο Έλληνας ποιητής γεννήθηκε στην Λευκάδα και μεγάλωσε με μια αριστοκρατική πνευματική στάση και ιδανικά. Είχαν και οι δύο τη δυνατότητα να αποκτήσουν τη μόρφωσή τους στο σπίτι, και – κάτι που εντυπωσιάζει – εγγράφηκαν και οι δύο στη Νομική

Σχολή του Πανεπιστημίου. Ο Ταγκόρ πήγε στο Πανεπιστημιακό Κολέγιο του Λονδίνου, ο Σικελιανός εγγράφηκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο πρώτος, σύντομα έβρισκε περισσότερα ενδιαφέροντα στον Σαίξπηρ, τον δεύτερο άρχισε να απασχολεί εντονότερα η πνευματική ζωή της ελληνικής πρωτεύουσας. Ο Ινδός, ως ο πρώτος μη Ευρωπαίος, βραβεύθηκε με το Νόμπελ Λογοτεχνίας το 1913, ο Έλληνας προτάθηκε για το ίδιο βραβείο τρεις φορές (1945, 1947, 1949). Ακολουθώντας τη βραχμανική παράδοση, ο Ταγκόρ ίδρυσε άσραμ (κοινοβιακό σχολείο) το οποίο εξελίχθηκε σε τριτοβάθμιο ίδρυμα που υπάρχει και σήμερα: το Πανεπιστήμιο Βίσβα-Μπάρατι στο Σαντινικέταν. Η ονομασία Σαντινικέταν εκφράζει καθόλα τη στάση του Ταγκόρ: σημαίνει «Κατοικία της Ειρήνης» (πβ. τη λέξη *σάντι* που σημαίνει «ειρήνη»).

Ο κυριότερος προβληματισμός του Σικελιανού ήταν η Δελφική Ιδέα που τον συνόδευε όλη του τη ζωή. Μέρος της ιδέας, η οποία απασχολεί τους ανθρώπους του πνεύματος και σήμερα, υπήρξε το σχέδιο ενός Δελφικού Πανεπιστημίου. Αν η προσπάθεια είχε ευδοκιμήσει, το πανεπιστήμιο, ως σημερινή προέκταση του αρχαίου Μαντείου των Δελφών – «κέντρου της γης» για τα κλασικά δεδομένα – θα λειτουργούσε ως διεθνές εκπαιδευτικό ίδρυμα, ανοικτό για όλους με κυριότερους άξονες την τέχνη, τη λογοτεχνία, το χορό και το θέατρο. Όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες, διεξάγονταν στους Δελφούς οι Πυθικοί (δηλ. Δελφικοί) Αγώνες στο πλαίσιο των Πυθίων με πανελλήνιο χαρακτήρα, και σχετίζονταν με τον Πύθιο Απόλλωνα συμπεριλαμβάνοντας αθλητικούς, μουσικούς και ποιητικούς αγώνες.

Η Εύα Πάλμερ συμπορευόταν με το όραμα του Σικελιανού: για το έργο της μπορούμε να πληροφορηθούμε από την εκτενή αυτοβιογραφία της. Σε αυτό το σημείο ο Ινδός υπήρξε πιο επιτυχής: το Πανεπιστήμιο Βίσβα-Μπάρατι ελκύει τόσο Ινδούς όσο και ξένους φοιτητές. Το Δελφικό Πανεπιστήμιο θα ήταν επίσης μέρος μιας καθολικής Δελφικής Ένωσης. Η ινδική σκέψη, ασφαλώς, είναι παρούσα στο έργο του Σικελιανού αν και δεν διαθέτω ενδείξεις αν οι δύο άνδρες είχαν συναντηθεί προσωπικά. Ο Σικελιανός γράφει, για παράδειγμα, για την «ηθική επανάσταση» του Γκάντι ενώ καλεί

σε συνάντηση την Ανατολή και τη Δύση «στο επίπεδο τής μουσικής, με τὸ πλατὺ πνεῦμα τῆς σύνθεσης καὶ τῆς καθολικότητας». Αναπτύσσοντας την ιδέα της Δελφικής Ένωσης, ο Σικελιανός αναζητεί τα καθαρά θεμέλια των αρχέγονων κοινωνιών και τα βρίσκει τόσο στην «Ορφική Ελλάδα» όσο και στη «Βεδική Ινδία». Ο Ταγκόρ, φυσικά, ενδιαφέρθηκε για τη βεδική παράδοση, ειδικά για τις Ουπανισάδες οι οποίες και επηρέασαν την ανάπτυξη των θρησκευτικών του πεποιθήσεων που ανέδειξε μέσα από τα έργα του και τα οποία αποτέλεσαν αντικείμενο καθαρού συγκρητισμού μεταξύ ανατολικών και δυτικών αντιλήψεων. Το πόσο σοβαρά και όμοια σκεπτόταν ο Σικελιανός αυτά τα ζητήματα δείχνει ότι παρήγγειλε ειδικό ὄργανο από τη Γερμανία για την παράλληλη ανάλυση της ελληνικής και της ανατολικής μουσικής. Δεν ξεχνάμε φυσικά ότι ο Ταγκόρ ήταν και συνθέτης: δικά του είναι, για παράδειγμα, τα λόγια και η μουσική του Εθνικού Ύμνου της Ινδίας που επίσημα έγινε δεκτός το 1950.

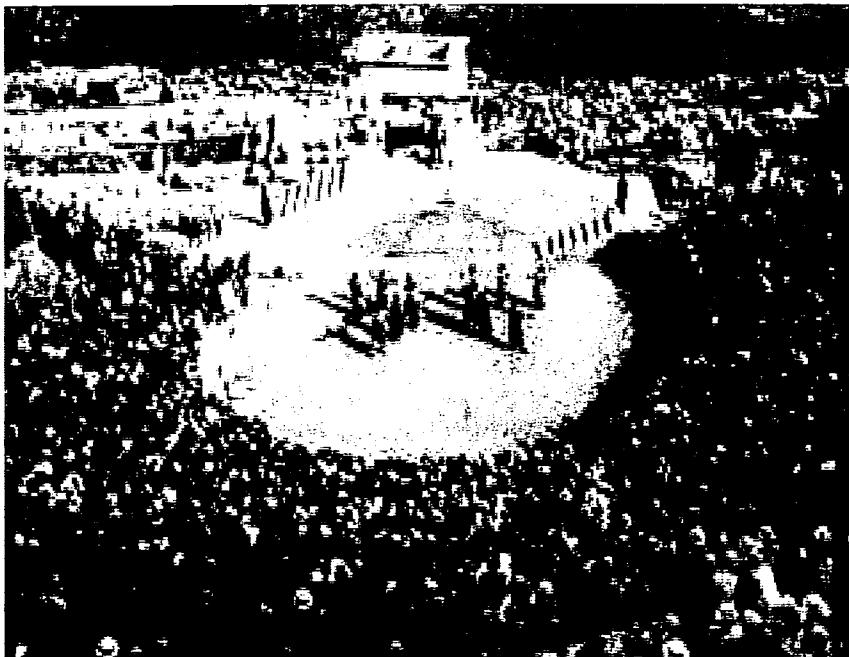
Ο Σικελιανός, στη Δελφική Έκκληση, επαναλαμβάνει με έμφαση ότι η ανθρωπότητα χρειάζεται αγάπη ενώ η αγάπη παίζει κεντρικό ρόλο επίσης στην ποίηση του Ταγκόρ. Μιλάμε για τη δεκαετία του 30 του περασμένου αιώνα, χρόνια κατά τα οποία η λειτουργία της Ένωσης των Εθνών γινόταν, όσο πλησίαζε το ξέσπασμα του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, όλο και πιο αναποτελεσματική.

Άλλη εντυπωσιακή ομοιότητα στο σκεπτικό των δύο ποιητών ήταν η Δελφική Ιδέα του πρώτου και η Ιδέα της Ινδίας του δεύτερου. Η καθολικότητα στο σκεπτικό του Σικελιανού είναι εμφανής. Η ίδια, τουλάχιστον στην ερμηνεία του Ταγκόρ, αποκτά τις ίδιες αξίες: ας μην ξεχασθεί ότι η Ινδία είναι μια πολύ μεγάλη πολυπληθής, γλωσσικά και πολιτισμικά διαφοροποιημένη χώρα. Όμως η παράδοση της Ινδίας είναι αρκετά σημαντική ούτως ώστε να λειτουργήσει ως κοινή πολιτιστική βάση και συνδετικός κρίκος των πολιτιστικών διαφορών. Αυτή ήταν η συλλογιστική την οποία ενστερνίσθηκε ο Ταγκόρ.

Το τελευταίο σημείο όπου μπορεί να γίνει ουσιαστική σύγκριση είναι η απόμακρη πολιτική τους στάση και το έντονο οικουμενικό

ενδιαφέρον που είχαν και οι δύο. Το έργο του Ταγκόρ δεν περιορίστηκε στο ινδικό και αγγλικό αναγνωστικό κοινό αλλά διαδόθηκε με τις διαλέξεις και τις μεταφράσεις του σ' όλο τον κόσμο. Κάπως απόμακρος από το πολιτικό περιβάλλον εθεωρείτο πως ήταν και ο Σικελιανός: έμεινε μεν πιστός στην πατρίδα και στις παραδόσεις του τόπου του ωστόσο το εύρος των σκέψεών του και η οικουμενικότητά του αποτελούσαν μια πρόκληση που τον απορρόφησε ολοκληρωτικά. Οι δύο ποιητές έγραψαν και έδρασαν από δύο γεωγραφικά απομακρυσμένες, αλλά ιστορικά και πολιτιστικά συνδεδεμένες χώρες, για να κληροδοτήσουν σε μας ένα κοινό όραμα – το όραμα της παγκόσμιας αδελφότητας, που παραμένει τόσο επίκαιρο μέχρι και τις ημέρες μας.

ΟΙ ΔΕΛΦΙΚΕΣ ΕΟΡΤΕΣ

Οι Δελφικές Εορτές οργανώθηκαν το 1927 και το 1930 στους Δελφούς, με πρωτοβουλία του ποιητή Άγγελου Σικελιανού και της συζύγου του Εύας Πάλμερ-Σικελιανού. Αποσκοπούσαν στην πραγμάτωση του μεγαλόπνοου οραματισμού του ποιητή περί Δελφικής Ιδέας (έναν συγκερασμό της αρχαίας τραγωδίας, της βυζαντινής μουσικής και της λαϊκής τέχνης), με την ίδρυση μιας νέας αμφικτιονίας, στην οποία θα καλούνταν εκπρόσωποι της διεθνούς πνευματικής ζωής και θα συνεργάζονταν για την προαγωγή της φιλίας, της ειρήνης και της συναδέλφωσης των λαών.

Οι πρώτες Δελφικές Εορτές άρχισαν στις 9 Μαΐου 1927 και διήρκεσαν τρεις μέρες. Περιλάμβαναν παραστάσεις αρχαίου δράματος, αθλητικούς αγώνες, σε αναπαράσταση των αρχαίων Πυθίων, συναυλίες βυζαντινής μουσικής, διαλέξεις και εκθέσεις λαϊκής χειροτεχνίας. Οι δεύτερες Δελφικές Εορτές έγιναν από τις 3 έως τις 15 Μαΐου του 1930. Και οι δύο Εορτές σημείωσαν μεγάλη επιτυχία, ωστόσο οι συγκυρίες της εποχής δεν εξασφάλισαν την εσαεί διατήρησή τους.

Τις εκδηλώσεις παρακολούθησαν πολυάριθμοι διανοούμενοι, καλλιτέχνες και δημοσιογράφοι απ' όλα τα μέρη της γης. Ο Ταγκόρ, αν και παρακολουθούσε με έντονο ενδιαφέρον το όλο εγχείρημα και είχε εκφράσει επανειλημμένα την επιθυμία να συμμετάσχει στις πρώτες Δελφικές Εορτές της άνοιξης του 1927, δεν μπόρεσε να έρθει και να παρευρεθεί για λόγους υγείας.

ΟΙ ΟΦΕΙΛΕΣ ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ΣΤΟΝ ΤΑΓΚΟΡ

Της Ευθαλίας Παπαδάκη*

Οι οφειλές του Σικελιανού στον Ταγκόρ, προφανείς όσο και ομολογημένες είχαν ήδη επισημανθεί από την περίοδο των Δελφικών Εορτών. Αναφέρω ενδεικτικά την παρατήρηση του ποιητή και νομικού Πάννη Μαιναλιώτη ότι το «λεγόμενον Δελφικόν ιδεώδες» δεν ήταν «παρά ένας τρανσφορμισμός της φυσιολατρίας του μεγάλου ποιητή των Ινδών Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ».¹ Στα κατάλοιπα της βιβλιοθήκης των Σικελιανών στους Δελφούς βρέθηκαν τα ακόλουθα βιβλία του: *Sadhana. The realisation of life*, London, Macmillan and Co., 1913 στην αγγλική και την ιταλική έκδοση (*Sadhana reale concezione della vita*, Lanciano, Carabba, 1915) και το *Nazionalismo*, Lanciano, Carabba 1923 με υπογραμμίσεις και σημειώσεις του Σικελιανού.²

Στο προσχέδιο του Δελφικού Πανεπιστημίου, ο Σικελιανός θέτει το αίτημα «για μια καθολική εκπαιδευτική αναμόρφωση» που υπονομεύεται από τον «εξαύλωμένο εκείνο εθνικισμό που υποκινεί σε αιώνια διαμάχη τις φυλές και τις ηπείρους και τροφοδοτεί αδιάκοπα με τους φαρμακερούς χυμούς του τους απαρχαιωμένους τύπους του σωβινισμού και του πνευματικού φατριασμού».³ Η ανάλυσή του απηχεί τις αντιλήψεις του Ταγκόρ, που αναγνωρίζει ότι «η ιστορία της Ινδίας δεν ανήκει σε μια συγκεκριμένη φυλή,

* Η Ευθαλία Παπαδάκη ολοκλήρωσε τη διδακτορική της διατριβή στην Ιστορία στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης Paris I, με θέμα: «Η ερμηνεία της Αρχαιότητας στη Νεότερη Ελλάδα. Η περίπτωση του Άγγελου και της Εύας Σικελιανού (1900-1951)». Δίδαξε νεοελληνική φιλολογία και ιστορία στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση και τώρα υπηρετεί ως σχολική σύμβουλος φιλολόγων στη Φωκίδα.